

POZNÁMKY K PROBLEMATIKE OSVETLENIA CINTORÍNOV

Ing. arch. Beata Polomová, PhD

Ústav dejín, teórie architektúry a obnovy pamiatok, Fakulta architektúry STU v Bratislave

Résumé

The Christian cemeteries are places of piety, reminiscence, as well as sacred places. The lighting of cemeteries may be viewed from several points of views, particularly, from their symbolic level, - architectonic-presentation level, - utilitarian level. They should be followed and have a concept set in advance. The space should engender distinction, harmony and peace, both from inside and outside the area, in the overall view of the town.

Cintorín - miesto piety aj posvätné

Text je ťažiskovo zameraný na kresťanské cintoríny (katolícky a evanjelický) v mestskej lokalite, nakoľko v sledovanej lokalite prevažujú. Židovská viera má vlastné pochopenie symboliky i používanie svetla, čo môže byť predmetom ďalšieho sumarizovania.

Na osvetlenie cintorínov všeobecne možno nazerať z viacerých hľadísk. Sú to viditeľné a zrozumiteľne vyhradené miesta, ktoré chápeme ako miesto piety a úcty k zosnulým. Zároveň sú to priestory posvätné, ktoré sa požehnávajú. Posvätný - sakrálny priestor je svojimi vlastnosťami znakový, a teda jeho charakter má okrem znakov kultúry (s naviazaním na všeobecné aj lokálne kultúrne prejavy) aj znaky a symboly náboženské. Vychádzajúc z tohto predpokladu, môžeme potom hovoriť o viacerých rovinách nazerania na svetlo a osvetlenie na cintorínoch, pričom nemožno nadradiť niektorú z nich. Pri návrhoch sa očakáva, že budú rovnocenne brané do úvahy. Podľa aktuálneho stavu funkcie cintorína (so živou pohrebnou funkciou ..až napríklad po zaniknutí cintorín), je možné využiť svetlo v rôznej miere v daných rovinách. Rozoznávanie rôznych úloh svetla sú pre analýzu jeho pôsobenia a stanovenie konceptov podstatné (lit.5).

1. Symbolická rovina

Svetlo chápané ako symbol na cintoríne vychádza z jeho biblických interpretácií, jednak zo Starého zákona (ako židovský i kresťanský prameň) ako aj z Nového zákona (kresťanský prameň – pre viaceré konfesie). Používanie prirodzeného a hlavne umelého svetla v priestoroch cintorínov by teda nemalo opomínať jeho symbolickú rovinu.

Uvedme niekoľko východísk pre správnu interpretáciu :

a) *Teologické pochopenie kresťanského pohrebu.*

Kresťanská viera v posmrtný život, ktorý ľudia dostávajú skrze vzkrieseného Krista, sa na cintoríne odráža v obradoch, v modlitbách a v znakoch a symboloch. Priestory cintorínov sa požehnávajú a pohreb je dôstojná udalosť, kde sa veriaci modlia za večnú spásu zosnulého, očakávajú vzkriesenie jeho telesnej schránky. Zameranie pohrebných obradov sa preto uskutočňuje nie smerom do minulosti, ale do budúcnosti, v nádeji pre nový život zosnulého v spoločenstve svätých. (lit.2) V evanjelickej cirkvi augsburského vyznania sú obrady zamerané aj na spomienku na život, dielo a dobré skutky zosnulého.

b) *Kresťanské modlitby za zosnulých sa odvolávajú na večnosť aj prostredníctvom svetla.*

Tu treba uviesť, že táto sa jednoznačne spája s nádejou večného bytia s Kristom, ktorý je svetlom sveta (NZ Jn 8,12) . Večné svetlo je teda pre kresťanov Kristus. Z tohto sa odvíjajú modlitby za zosnulého. Napríklad z pohrebných obradov uveďme: „... A večné svetlo nech im svieti, nech odpočívajú v pokoji, v nádeji na vzkriesenie!“ (lit.3). ¹

c) *Výklad vybraných termínov z hľadiska kresťanskej teológie (lit.1)*

tma: /krátené/ - Etická interpretácia: tma, ktorá zastrela zem pri Kristovej smrti, bola pre prvú cirkev znamením jeho zostúpenie medzi zomrelých. Ako obraz konečného víťazstva dobra nad zlom a života nad smrťou stojí v knihe zjavenia “A noci tam už nebude. A nebudú potrebovať svetla sviece ani svetla slnca, lebo Pán Boh ich bude osvecovať, a budú kraľovať na veky vekov.” Zj 22,5.

sviečky: /krátené/ - Vo svojom základe vyjadruje sviečka svetlo. Znamená však aj dušu, v ponímaní dvojice plameň – vosk, je obrazom duchovnej a hmotnej skutočnosti. Horiaci plameň a stravujúci sa vosk pripomína dvojakú prirodzenosť Krista, božskú a ľudskú, ktorá sa obetuje. Veľkonočná sviečka „paškál“ je obrazom vzkrieseného Vykupiteľa. Rozsvetuje sa v kostole aj pri pohrebe zosnulého. Sviečky zapáľované na cintorínoch na hrobch zosnulých sú obrazným vyjadrením prosby „svetlo večné nech im svieti“.

svietnik: /krátené/ Stojan pre jednu alebo viac lúčok alebo sviečok. Je symbolom svetla, duchovného osvietenia a spásy. Sedemramenný svietnik býva v kresťanskom umení znamením starého zákona. Sedemramenný židovský svietnik – menorah- súvisí s kozmickou symbolikou. (..sedem očí Pána, ktoré prenikajú celú zem; Zachariáš 4,2 – 4,10) Okrem sedemramenného svietnika mali izraeliti v Božom stánku aj stále horiace lampy, ktoré pripomínali stálu Božiu prítomnosť. ²

¹ Ďalej sa z tohto pochopenia Krista ako večné svetlo odvíja zriadenie malého červeného svetla pred tabernákulom v katolíckom kostole, kde je prítomná premenená sviatosť.

² Na Sviatky svetiel sa používa aj deväťramenný svietnik – chanukovú menoru.

svetlo: /krátené/ Pre svoje vlastnosti je symbolom ducha, Boha, niekedy života a šťastia, znamená aj poznanie. V biblii je svetlo atribútom Boha, čo dokladuje viacero vyjadrení zo Starého zákona.³

Podobne v Novom zákone je Kristus „pravé svetlo, ktoré osvecuje každého človeka (Jan1,9)“.⁴

lampa: /krátené/ Symbolika lampy a svietnika sú úzko spojené so symbolom svetla a mali odháňať tajomné mocnosti zla a tmy. Božie slovo osvetľuje cestu (Ž 119,105). Zhasnutie lampy znamená pád do temnoty. V kresťanstve až po 4. storočí nachádzame horiace lampy pred hrobmi kresťanských mučeníkov. Lampa znamená duchovnú bdelosť a pripravenosť (Mt 25,1-12). Je symbolom zbožnosti. Zažatie a zhasnutie lampy môže znamenať aj narodenie alebo smrť. Olejová lampa z pálenej hliny je niekedy chápaná ako symbol človeka. Rozsvecovaním lampy na hrobch zosnulých je vyjadrením prosby, aby zomrelí mali čoskoro účasť na živote v Božom kráľovstve, v kráľovstve pokoja a svetla. Toto nie je len kresťanský zvyk.

krst: /krátené/ S krstom úzko súvisí predstava smrti ako podmienky vstupu do nového života. Preto sa obrazy s krstnou tematikou vyskytujú na pohrebiskách. Skrze krst vošiel zomrelý do večného života. Ďalej si uvedme, že krst prináša aj duchovné osvetlenie - illuminatio.⁵ (Lit.3, KKC, paragraf 1216)

Symbolická úloha svetla na kresťanskom cintoríne sa teda viaže primárne na svetlo prirodzené, vyjadrujúc:

- Krista ako večné svetlo, ktoré osvecuje,
- dušu veriaceho zosnulého cez svetlo sviečky alebo lampy.

Pretavenie seba cez svetlo a teplo plameňa, teda zapálenie – zhasnutie sviece samo o sebe viditeľne vnáša fenomén času do konkrétneho priestoru. Toto má vplyv na večerný „obraz cintorína“, ktorý je potom dynamický, či už v priebehu dňa alebo roka. Ide o malý ale početný jav, skôr plošný ako priestorový. Jeho vnímanie možno pochopiť aj ako udalosť.

³ Pre rozšírenie si uvedme: Boh je odetý vo svetle: svetlo je jeho žiara, prejavuje sa ako jas božskej nádhery, veľkoleposti (Ž 82,6; Ž104, 2; Hab 3,3s; Ex 24,10; Ez 1,22); Boh je svetlo, je večné svetlo a sláva: Boh je múdrosť (Múdr 7, 25-29), múdrosť je odlesk večného svetla; Boh sám je svetlo bez akýchkoľvek temnôt (Jn 1,5). Jeho milosť sa zjavuje vo svetle (Pr 6,23). Boh je tvorca svetla (Gn 1, 1-5, 14-19; Iz 45,7 ; Bar 3, 33 ; Am 4,13)

⁴ Pre rozšírenie si uvedme : aj veriaci sú deti svetla: učeníci roznášajú svetlo Kristovo do celého sveta, a ich svetlo svieti pred ľuďmi, aby videli dobré skutky (Mt 5, 14) ; - svetlo označuje oblasť Boha a Krista ako dobro a spravodlivosť Lk 16,8; Jo 12,36; Ef 5,8 1; Tes 5,5, 1 Jo1 ,5). - Svetlo osvetľuje srdcia, ukazuje nesmrteľnosť. - Svetlo označuje oblasť Boha a Krista ako dobro a spravodlivosť Lk 16,8; Jo 12,36; Ef 5,8 1; Tes 5,5, 1 Jo1 ,5), - Kristis, ako baránok Boží, je svetlo nebeského Jeruzalema: (Mt 13, 43;) zdrojom svetla v ňom je aj žiara slávy Božej a toto mesto nepotrebuje slnko ani mesiac. Lebo Kristus je ako Slnko, tvár mu svieti ako Slnko..., zničí zlého cez odlesk svetla (Zj 21,33; 22,4)

⁵ Svetelno-technický pojem „iluminácia“ zaužívaný v súčasnosti v slovenskom technickom odbornom jazyku (i keď prebraný z európskych odborných podkladov) a používaný pre určitý druh osvetlenia z dôvodu jeho odlišenia od iných - pre vonkajšie osvetlenie architektonických objektov, je interpretačne posunutý a pomerne zúžený. Môže prísť preto pri medziprofesnom dialógu ku dezinterpretáciám.

2. Architektonicko-prezentačná rovina

Okrem symbolickej úlohy svetla sa treba zaoberať večerným obrazom, ktorý vzniká umelým osvetlením⁶ prvkov (architektonických, prípadne prírodných). Používanie svetla pre tieto účely je však veľmi háklivé a citlivé. Na cintoríne sa večer očakáva pokoj, nie aktivita, skôr prirodzená tma a prirodzené svetlo, nie umelé svetlo, nie množstvo svetla (na ploche alebo intenzite).

Vzhľadom na všeobecné účinky svetla, ktoré môžu veci zdôrazniť, zvýrazniť, je následne otázka „čo na ktorom cintoríne zdôrazniť osvetlením“ dôležitá. Vplyv tu majú faktory:

a) priestorový kontext

Ak hovoríme o osvetlení prvkov v rámci uzatvoreného mestského cintorína, prichádzajú do úvahy:

- sídelný kontext: vonkajší a vnútorný obraz sídla; ide o nadradenú urbanistickú rovinu, ktorá určuje hierarchické usporiadanie večerného obrazu v panoráme sídla, určuje pre vybrané objekty-dominanty svetelné hladiny,
- vnútroareálový kontext: väzby a význam prvkov - architektúra domov, architektúry hrobov, náhrobov a hrobiek⁷, centrálné miesta ako je ústredný kríž, brána, iné objekty, terén a pôdorysná osnova hrobových miest (napr. sledovaná vloženými orientačnými prvkami). Ide hlavne o objekty s významom ideovým alebo priestorovo-orientačným.

Pri areáloch cintorínov nachádzame niekoľko prvkov vystupujúce ako architektúry, ktoré prichádzajú do úvahy na osvetlenie/ilumináciu:

- brána, dom smútku, vybrané hroby a náhrobky, iné objekty: centrálny kríž, zvonice (BŠ Zvonový vršok), kolumbárióvé domy alebo steny, atď.

V prípade Zvonového vršku môžeme hovoriť:

- zvonica katolíckeho cintorína, zvonica evanjelického cintorína: z hľadiska viditeľnosti a umiestnenia v teréne je preferovaná zvonica katolíckeho cintorína; jej iluminácia by mala zodpovedať celosídelnému konceptu v Banskej Štiavnici (vizuálna väzba na významnejšie dominanty ako Kalvária- horný kostol, Nový zámok, mesto..., voči ktorým je jej objekt vizuálne podriadený, tým aj intenzitou podriadený; zároveň však objekt akcentuje terénne prevýšenie ako zdôraznenie kopcovitej morfológie tohto banského mesta). Z uvedeného dôvodu objekt by pre ilumináciu mal mať navrhnuté plošné osvetlenie, priestorovo rovnomerné, ktoré v princípe architektúru vizuálne sceluje.

⁶ Vo veľkej prevahe prípadov vonkajším osvetlením.

⁷ V ideovej rovine chápania kresťanského hrobu (miesto v zemi, hrobke alebo kolumbáriu) treba mať na zreteli, že je tu prítomná „rovnosť“ zosnulých, bez zdôrazňovania významu osôb počas ich života.

- brány: dnešný stav - brána do Evanjelického cintorína nesie nápis „Brána pokoja“. Brána je vyhotovením prostá, kovová, bez architektonického a výtvarného posolstva (okrem čiernej farby a kríža), ale nadpisom uvádza pozorovateľa do inej, nadprirodzenej roviny vnímania, čím brána plní svoju symbolickú úlohu ako prechodu. Oddeluje bežný svet od sveta telesne zosnulých. Text je náboženským vyjadrením viery a zároveň zrozumiteľne upozorňuje na spôsob správania na takomto mieste. Čo možno pokladať za symbolicky postačujúce. Brány do katolíckych cintorínov sú obdobne prosté. V prípade iluminácie brán (alebo zjednotenej brány) môže byť navrhnutá ako lokálny akcent, nesúci symbolickú výpoveď.

b) kultúrno-historický kontext

Je faktor, ktorý všeobecne najviac determinuje možnosť osvetlenia a vizuálnu stránku večerného obrazu cintorína. Viazá sa na kultúrno-historické hodnoty cintorína ako celku alebo jeho prvkov. Medzi nimi ide najmä o umelecké, ktoré nachádzame na náhrobnej architektúre.⁸ V tomto zmysle hovoríme o „architektonicko-prezentačnom osvetlení“, kedy sa prezentuje niektorá z dôležitých hodnôt, ktoré majú vysokú autentickú hodnotu.⁹

Z hľadiska súdobého kultúrno-umeleckého kontextu je umelé osvetlenie vhodné na prezentáciu koncepčného zámeru na cintoríne, ktorý môže byť vkladán ako nový pri obnove takýchto areálov. Svetelná technika (zdroje a spôsoby osvetľovania) je dnes na úrovni, ktorá jednoznačne podporuje umelecké zámery bez silných negatívnych vizuálnych záťaží.

Pri tomto druhu osvetlenia je podstatné sledovať (okrem symboliky) vybrané svetelno-technické parametre tak, aby večerný vnútorný obraz cintorína bol harmonický.

3. Utilitárna rovina

Táto rovina zodpovedá základnej pragmatickej úlohe – po čase zotmenia vidieť, byť videný, vedieť sa orientovať, mať pocit bezpečia. Zabezpečuje ju verejné osvetlenie a je prejavom všeobecného komunálneho záujmu. Verejné osvetlenie je na verejných miestach „nárokovateľné“, a to prostredníctvom záväzných predpisov a noriem.

⁸ Kultúrno-historické dedičstvo cintorínov na Slovensku (ako sepulkrálna architektúra) sa postupne z hľadiska pamiatkového záujmu mapuje, i keď zatiaľ nie plošne systematicky.

⁹ Podobne sa svetlo môže použiť na prezentáciu zaniknutých hodnôt, kde je vhodným výrazovým prostriedkom.

V rámci mestského cintorína, ktorý v urbanizme mesta pôsobí ako areál, môžeme očakávať, že verejné osvetlenie sa bude týkať priestorov: prístupové cesty vozidlové i pešie, parkovisko, zhromažďovacie predpolie, brána (hlavne priestory prechodu).

Areálové osvetlenie nie je súčasťou verejného osvetlenia, zabezpečuje sa však podľa lokálnych podmienok a požiadaviek. Obzvlášť pri cintorínoch, ktoré plnia aj úlohu verejného oddychového priestoru. Osvetľujú sa hlavné prevádzkové cestičky, orientačné prvky, sleduje sa terénne rozvrstvenie. Osvetlenie potrebujú aj úžitkové priestory ako sú miesta so zdrojmi vody alebo miesta pre odpady.

Pri architektonických objektoch cintorína sa teda môžu stretať účinky viacerých rovín – tak verejné ako i architektonické, respektíve až symbolické svetlo. Je preto potrebné ich sledovať a stanoviť ich koncept vopred. Priestor má pôsobiť dôstojne, harmonicky, pokojne, tak dovnútra areálu ako i navonok – v celosídlnom ponímaní. V našom prípade aplikácie na Zvonový vršok je to osvetlenie brán (predpolie a brány) a osvetlenie zvonice horného katolíckeho cintorína, ktoré vzhľadom na urbanistické pôsobenie vyžadujú interdisciplinárny postup.

Pramene

Křesťanské symboly. ThDr. Jaroslav Studený, Olomouc 1992.

KOLEJÁK, M., D.Pardel, D.: Syntéza teológie kresťanského pohrebu. In: <http://farnost.kapitula.sk/?p=4266>, 29. decembra 2010 19:28.

Katechizmus katolíckej cirkvi, kánon 1680-1690.

Jednotný katolícky spevník, časť Pohreb.

Smútočné obrady. In: <http://www.sme.sk/c/3565463/smutocne-obrady-krestanskych-cirkvi-maju-spolocne-znaky-i-odlisnosti.html#ixzz19Wj4nXw7>, 29. decembra 2010 19:30.

Vývoj liturgického priestoru v 20.storočí – uplatnenie svetla v jeho architektúre. Dizertačná práca. FA STU v Bratislave. 2004. Autor: Ing. arch. B. Polomová